

Splošno kazalo

SPREMNA BESEDA	15
I. Zgodovinsko ozadje nastanka Justinijanovih Institucij	17
II. Nastanek Justinijanovih Institucij	22
III. Institucije kot zakonik in učbenik	28
IV. Viri	29
V. Razpored snovi	31
VI. Reforma pravnega študija	35
VII. Prevod Institucij v slovenščino	45
Zahvala	48
JUSTINIJANOVE INSTITUCIJE	49
Stvarno kazalo	505

Index

titulorum Institutionum Iustiniani

Constitutio Imperatoriam maiestatem	50
INSTITUTIONUM SIVE ELEMENTORUM	56
Liber primus	56
1. <i>De iustitia et iure</i>	56
2. <i>De iure naturali et gentium et civili</i>	58
3. <i>De iure personarum</i>	64
4. <i>De ingenuis</i>	64
5. <i>De libertinis</i>	66
6. <i>Qui ex quibus causis manumittere non possunt</i>	70
7. <i>De lege Fufia Caninia sublata</i>	74
8. <i>De his qui sui vel alieni iuris sunt</i>	76
9. <i>De patria potestate</i>	78
10. <i>De nuptiis</i>	78
11. <i>De adoptionibus</i>	84
12. <i>Quibus modis ius potestatis solvitur</i>	90
13. <i>De tutelis</i>	96
14. <i>Qui dari tutores testamento possunt</i>	98
15. <i>De legitima adgnatorum tutela</i>	100
16. <i>De capitis minutione</i>	102
17. <i>De legitima patronorum tutela</i>	106
18. <i>De legitima parentum tutela</i>	106
19. <i>De fiduciaria tutela</i>	106
20. <i>De Atiliano tutore vel eo qui ex lege Iulia et Titia dabatur</i>	108
21. <i>De auctoritate tutorum</i>	110
22. <i>Quibus modis tutela finitur</i>	112
23. <i>De curatoribus</i>	114
24. <i>De satisfatione tutorum et curatorum</i>	116

Kazalo

naslovov Justinijanovih Institucij

Konstitucija Imperatoriam maiestatem	51
INSTITUCIJE ALI ZAČETNI NAUKI	57
Prva knjiga	57
1. O pravičnosti in pravu	57
2. O naravnem pravu, pravu narodov in civilnem pravu	59
3. O pravu oseb	65
4. O svobodno rojenih	65
5. O osvobojenih	67
6. Kdo in iz kakšnih razlogov ne more biti osvobojen	71
7. O razveljavitvi zakona <i>lex Fufia Caninia</i>	75
8. O tistih, ki so svoje- ali tujepravni	77
9. O očetovski oblasti	79
10. O zakonski zvezi	79
11. O posvojitvah	85
12. Kako preneha očetovska oblast	91
13. O varuštvu	97
14. Koga je mogoče z oporoko postaviti za varuha	99
15. O zakonitem varuštvu agnatskih sorodnikov	101
16. O izgubi osebnega statusa	103
17. O zakonitem varuštvu patronov	107
18. O zakonitem varuštvu roditeljev (družinskih očetov)	107
19. O fiduciarnem varuštvu	107
20. O atilijanskem varuhu ali tistem varuhu, ki se daje po zakonu <i>lex Iulia et Titia</i>	109
21. O avtorizaciji (tj. formalni odobritvi varovančevih poslov) varuhov	111
22. Na kakšen način preneha varuštvo	113
23. O skrbnikih	115
24. O varščini varuhov in skrbnikov	117

25. <i>De excusationibus</i>	120
26. <i>De suspectis tutoribus et curatoribus</i>	126
Liber secundus	132
1. <i>De rerum divisione</i>	132
2. <i>De rebus incorporalibus</i>	154
3. <i>De servitutibus</i>	154
4. <i>De usu fructu.</i>	156
5. <i>De usu et habitatione</i>	160
6. <i>De usucapionibus et longi temporis possessionibus</i> ..	162
7. <i>De donationibus</i>	168
8. <i>Quibus alienare licet vel non</i>	174
9. <i>Per quas personas nobis acquiritur</i>	178
10. <i>De testamentis ordinandis.</i>	184
11. <i>De militari testamento.</i>	190
12. <i>Quibus non est permissum testamenta facere</i>	194
13. <i>De exheredatione liberorum</i>	198
14. <i>De heredibus instituendis</i>	204
15. <i>De vulgari substitutione</i>	210
16. <i>De pupillari substitutione</i>	212
17. <i>Quibus modis testamenta infirmantur</i>	216
18. <i>De inofficioso testamento</i>	222
19. <i>De heredum qualitate et differentia.</i>	224
20. <i>De legatis</i>	230
21. <i>De ademptione legatorum et translatione</i>	250
22. <i>De lege Falcidia</i>	250
23. <i>De fideicommissariis hereditatibus.</i>	254
24. <i>De singulis rebus per fideicommissum relictis</i>	264
25. <i>De codicillis</i>	268
Liber tertius	272
1. <i>De hereditatibus quae ab intestato deferuntur</i>	272
2. <i>De legitima adgnatorum successione</i>	286
3. <i>De senatus consulto Tertulliano</i>	294

25. O razlogih za odklonitev varuštva.	121
26. O varuhih in skrbnikih, ki vzbujajo sum nepoštenosti	127
Druga knjiga	133
1. O delitvi stvari.	133
2. O netelesnih stvareh	155
3. O služnostih	155
4. O užitku.	157
5. O rabi in pravici stanovanja.	161
6. O priposestvanju in dolgotrajni posesti	163
7. O darilih	169
8. Kdo sme odsvajati in kdo ne.	175
9. Prek katerih oseb pridobivamo	179
10. O napravi oporoke.	185
11. O vojaški oporoki	191
12. Komu ni dovoljeno napraviti oporoke.	195
13. O razdedinjenju otrok	199
14. O postavitvi dedičev	205
15. O vulgarni substituciji.	211
16. O pupilarni substituciji	213
17. Na kakšne načine oporoka izgubi veljavo	217
18. O oporoki, ki nasprotuje dolžnosti	223
19. O različnih vrstah dedičev.	225
20. O volilih	231
21. O preklicu in prenosu volil	251
22. O falcidijskem zakonu.	251
23. O dediščinskih fideikomisih	255
24. O posameznih stvareh, ki so zapuščene s pomočjo fideikomisa	265
25. O kodicilih.	269
Tretja knjiga	273
1. O dediščinah, ki pripadejo neoporočno.	273
2. O zakonitem dedovanju agnatov	287
3. O tertulijanskem senatovem sklepu.	295

4. <i>De senatus consulto Orfitiano</i>	298
5. <i>De successione cognatorum</i>	300
6. <i>De gradibus cognationis</i>	302
7. <i>De successione libertorum</i>	308
8. <i>De adsignatione libertorum</i>	314
9. <i>De bonorum possessionibus</i>	316
10. <i>De acquisitione per adrogationem</i>	324
11. <i>De eo cui libertatis causa bona addicuntur</i>	326
12. <i>De successione sublati, quae fiebant per bonorum venditionem et ex senatus consulto Claudiano</i>	330
13. <i>De obligationibus</i>	332
14. <i>Quibus modis re contrahitur obligatio</i>	332
15. <i>De verborum obligatione</i>	336
16. <i>De duobus reis stipulandi et promittendi</i>	340
17. <i>De stipulatione servorum</i>	342
18. <i>De divisione stipulationum</i>	344
19. <i>De inutilibus stipulationibus</i>	344
20. <i>De fideiussoribus</i>	356
21. <i>De litterarum obligatione</i>	358
22. <i>De consensu obligatione</i>	360
23. <i>De emptione et venditione</i>	360
24. <i>De locatione et conductione</i>	366
25. <i>De societate</i>	370
26. <i>De mandato</i>	376
27. <i>De obligationibus quasi ex contractu</i>	380
28. <i>Per quas personas nobis obligatio acquiritur</i>	384
29. <i>Quibus modis obligatio tollitur</i>	386
Liber quartus	394
1. <i>De obligationibus quae ex delicto nascuntur</i>	394
2. <i>Vi bonorum raptorum</i>	406

4. O orficijskem senatovem sklepu	299
5. O dedovanju krvnih sorodnikov	301
6. O stopnjah krvnega sorodstva	303
7. O dedovanju po osvobojevcih	309
8. O dodelitvi osvobojenecv	315
9. O posesti zapuščinskega premoženja	317
10. O pridobitvi z arogacijo.	325
11. O tistem, ki se mu premoženje prisodi zaradi osvoboditve	327
12. O razveljavitvi nasledstva, do katere pride zaradi prodaje premoženja na temelju senatovega sklepa <i>SC Claudianum</i>	331
13. O obveznostih	333
14. Na kakšen način se sklne obveznost dejansko s prepustitvijo stvari	333
15. O besednih obveznostih.	337
16. O dveh upnikih in dolžnikih stipulacije.	341
17. O stipulacijah sužnjevcv	343
18. O delitvi stipulacij	345
19. O neveljavnih stipulacijah	345
20. O porokih	357
21. O obveznostih, ki nastanejo z zapisom	359
22. O obveznostih, ki nastanejo z doseženim soglasjem. . .	361
23. O kupu in prodaji	361
24. O najemni, zakupni, delovni in delovršni pogodbi . . .	367
25. O družbeni pogodbi	371
26. O naročilu (mandatu)	377
27. O kvazikontraktnih obveznostih	381
28. Preko katerih oseb pridobimo obveznost	385
29. Na kakšen način obveznost preneha	387
Četrta knjiga	395
1. O obveznostih, ki nastanejo iz delikta	395
2. O tožbi zaradi nasilno odvzetih stvari.	407

3. <i>De lege Aquilia</i>	408
4. <i>De iniuriis</i>	416
5. <i>De obligationibus quae quasi ex delicto nascuntur</i> ...	424
6. <i>De actionibus</i>	426
7. <i>Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur</i>	452
8. <i>De noxalibus actionibus</i>	460
9. <i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur</i>	462
10. <i>De his per quos agere possumus</i>	464
11. <i>De satisfactionibus</i>	466
12. <i>De perpetuis et temporalibus actionibus et quae ad heredes vel in heredes transeunt</i>	470
13. <i>De exceptionibus</i>	472
14. <i>De replicationibus</i>	476
15. <i>De interdictis</i>	480
16. <i>De poena temere litigantium</i>	486
17. <i>De officio iudicis</i>	490
18. <i>De publicis iudiciis</i>	494

3. O zakonu <i>lex Aquilia</i>	409
4. O injurijah (kršitvah osebnostne in telesne celovitosti)	417
5. O obveznostih, ki izvirajo iz kvazideliktov	425
6. O tožbah	427
7. Če je rečeno, da je bil sklenjen posel s tistim, ki je pod tujo oblastjo	453
8. O noksalnih tožbah	461
9. Če je rečeno, da je škodo povzročila štirinožna žival . .	463
10. O tistih, prek katerih lahko tožimo	465
11. O varščinah	467
12. O trajnih in začasnih tožbah in o tožbah, ki preidejo na dediče in zoper dediče	471
13. O ugovorih.	473
14. O replikah	477
15. O interdiktih	481
16. O kazni za lahkomišno pravdanje.	487
17. O uradni dolžnosti sodnika	491
18. O javnih kazenskih postopkih	495

SPREMNA BESEDA

Slovenski študent prava se že na začetku študija sreča z Justinijanovimi Institucijami. O njih izve, da so bile prvi uradni učbenik prava za začetnike in da so bile razglašene 21. novembra leta 533. Poleg tega izve, da so pomembne zato, ker so v srednjem veku prek njih spoznavali rimsko pravo in ker je razporeditev snovi vplivala na sistematiko nekaterih evropskih civilnih zakonikov.

Verjetno jih je med študenti le malo, ki bi Justinijanove Institucije dojeli kako drugače kot nepomemben podatek, ki si ga velja zapomniti samo zato, ker pač prihaja v poštev za izpit. Še manj ali nič je takih, ki bi si jih ogledali, bodisi v knjižni obliki ali na svetovnem spletu. Za večino pravnikov ostajajo zato Justinijanove Institucije podatek, ki ga sestavljata dve besedi in letnica ter morda še en stavek, ki vse skupaj pojasni.

Kaj so v resnici Justinijanove Institucije in v čem je njihov čar? Če si jih pogledamo nekoliko pobliže, odkrijemo izredno zanimivo zgodbo o delu, ki je nekaj stoletij igralo ključno vlogo na področju poučevanja prava in pravne prakse. Justinijanove Institucije so brez dvoma najpomembnejši pravni učbenik v zgodovini in pomemben priročnik za praktike. Odkar jih je Peter Schoyff (Schöffler)¹ leta

¹ Kot navaja Ernst Spangenberg (Einleitung in das Römisch-Justinianeische Rechtsbuch oder Corpus juris civilis Romani, handelnd von dessen Quellen, Entstehung, Plan, Verbreitung, gesetzlicher Kraft in Teutschland, Verhältnisse zu den übrigen teutschen Rechtsquellen, Auslegung, exegetischen und critischen Bearbeitungen, Uebersetzungen, Handschriften und Ausgaben. Von Ernst Spangenberg Dr. d. R. und königl. Großbritannisch-Hannoverschem Hof- und Kanzleyrathe in der Justizcancley in Zelle. Hannover, 1817 bey den Brüdern Hahn), str. 651. naj bi Lorenz Koester v Haarlemu iznašel tisk, pri katerem je bilo besedilo celotne strani izrezano v leseno ploščo, ki so jo potem odtisnili na papir. Johann Gutenberg naj bi sestavil besedilo strani iz posameznih črk, ki so bile izrezljane iz lesa ali kovine. Peter Schöffler pa naj bi prvi uporabljal ulite črke, ki so bile enake, zato je bilo besedilo videti veliko bolj enotno kot pri prej omenjenih tehnikah. Institucije, ki so bile izdane leta 1468. naj bi bile sedma knjiga nasploh, natisnjena v novi tehniki.

1468 prvič natisnil v Mainzu, so do začetka 19. stoletja samostojno ali skupaj z Digestami in Kodeksom širom po Evropi doživele prek 660 tiskanih izdaj!² Ob tem velja posebej omeniti, da so jih uporabljali in ponatiskovali tudi v državah anglosaške pravne tradicije, kjer so jih cenili predvsem kot priročnik pravne znanosti in pravnege razmišljanja ter učbenik splošne pravne izobrazbe. Uporabljali pa so jih tudi v praksi, in to celo v Združenih državah Amerike.³

Justinijanove Institucije so bile prevedene v vse večje in tudi mnoge manj razširjene evropske jezike. O njihovi aktualnosti pričajo številni sodobni prevodi oziroma dvojezične izdaje. Tako je npr. najnovejši angleški prevod izšel leta 1987,⁴ nemški leta 1990,⁵ španski leta 1961,⁶ portugalski leta 2005,⁷ ruski leta 1998,⁸ pona-

² Navaja jih Spangenberg, o. c. str. 931 ss.

³ Gl. npr. primer *Underhill v. Van Cortland*, ki je leta 1817 potekal pred t. i. Court of Chancery v New Yorku. Sodnik Kent je po izdatnem navajanju Digest, Institucij in Vinniusovega komentarja Institucij ugotovil (369): »This award would be declared binding by Vinnius. sitting under the civil law; it must be equally so under the law of this country.« Arnold Vinnius je napisal zelo odmeven komentar Justinijanovih Institucij, v katerem je nizozemsko pravo prikazal v njegovi historični perspektivi. Komentar je od prve objave leta 1642 do začetka 19. stoletja doživel kar 43 izdaj! Samo od prve izdaje do leta 1665 so izšle štiri! Gl. Arnoldi Vinnii J. C. in quatuor libros Institutionum imperialium commentaries Academicus & Forensis. Editio Quarta. Ab Auctore recognita, novaque & largiore cum florum, tum rerum forensium aspersione exornata atque adaucta. Amsterdami. Apud Danielem Elseverium. 1665. Cum gratia & privilegio Sacrae Caesareae Majestatis. Vinniusov komentar so uporabljali in komentirali tudi drugi. Gl. npr. Arnoldi Vinnii J. C. In Quatuor Libros Institutionum Imperialium Commentarius Academicus, et Forensis Jo. Gottl. Heinccius J. C. Recensuit. & Praefationem Notulasque adjecit. Luguduni. Typis Petri Bruyset 1755. Del Vinniusovega komentarja je bil nedavno preveden v nemščino: Arnoldus Vinnius, Institutionenkommentar Schuldrecht: Text und Übersetzung. Ins Deutsche übersetzt von Klaus Wille. Mit einer Einführung von Reinhard Zimmermann. C. F. Müller Verlag, Heidelberg 2005.

⁴ Justinian's Institutes. Translated with an Introduction by Peter Birks & Grant McLeod with the Latin text of Paul Krueger. Cornell University Press. Ithaca, New York 1987.

⁵ Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung. Band I. Institutionen. Gemeinschaftlich übersetzt von Okko Behrends, Rolf Knütel, Berthold Kupisch, Hans Hermann Seiler, C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1990.

⁶ Corpus Iuris Civilis. Las Institutiones de Justiniano. Version espagnola de F. Hernandez – Tejjero Jorge. Madrid 1961.

⁷ Institutas do Imperador Justiniano – 2ªed. Tradutor: e Agnes Cretella. Editora Revista dos Tribunais 2005.

⁸ Институции Юстиниана. Перевод с латинского, Под ред.: Пер.: Издательство: Москва 1998.

tis francoskega prevoda leta 1979,⁹ nizozemski leta 2008,¹⁰ hrvaški leta 1994,¹¹ slovaški leta 2000¹² itd.

Če hočemo razumeti, od kod tako zanimanje za skoraj petnajst stoletij staro besedilo, si moramo na kratko ogledati njegove temeljne značilnosti in okoliščine, v katerih je nastalo.

I. Zgodovinsko ozadje nastanka Justinijanovih Institucij

Justinijan je leta 527 zasedel prestol v Bizancu po obdobju križe in notranje šibkosti vzhodnega rimskega cesarstva.¹³ Ob nastopu vlade si je zastavil visok in hkrati iluzoren cilj obnoviti nekdanjo veličino rimske države in znova zavladati na ozemljih, ki jih je nekoč obvladovala. Temu cilju je podredil svoja politična in vojaška prizadevanja. Tako je znova osvojil Severno Afriko, Italijo in del Španije. Z velikimi gradbenimi projekti je skušal dati Konstantinoplu novo veličino in sijaj,¹⁴ z bojem proti razkolom in herezijam pa si je skušal podrediti tudi cerkveno politiko. Pomemben del njegovih prizadevanj je bila zakonodajna reforma,¹⁵ ki naj bi omogočila nemoteno delovanje obnovljenega imperija. Kot izhaja iz uvodne

⁹ Corps de droit civil romain en latin et en français traduit par Henri Hulot ... (et al.). Scientia Aalen 1979 (ponatis izdaje Metz. Lamort. 1811).

¹⁰ Corpus Iuris Civilis. I Instituten. Tekst en Vertaling. Tweede druk. Onder redactie van: J. E. Spruit, R. Feenstra, K. E. M. Bongenaar, Koninklijke nederlandse akademie van wetenschappen 2008.

¹¹ Justinijan Institucije. Preveo, uvod napisao i komentar sastavio Ante Romac. Latina et Graeca, Zagreb 1994.

¹² Justinijanske Inštitúcie. preložil, úvod a poznámky napísal, registre a bibliografiju zastavil Peter Blaho, Trnava 2000.

¹³ Literatura o Justinijanu in njegovem času je ogromna. Med novejšimi deli, ki poleg poglobljenega prikaza vsebujejo tudi obsežne navedbe virov in literature, gl.: Hartmut Leppin, Justinian. Das Christliche Experiment. Klett-Cotta, Stuttgart 2011. Avtor govori o različnih vidikih Justinijanove vladavine. O Justinijanovi zakonodajni reformi gl. str. 167 ss. Kratek in zgoščen prikaz Justinijanovega časa in vladanja gl. pri: Mischa Meier, Justinian. Herrschaft, Reich und Religion. C. H. Beck Wissen, München 2004.

¹⁴ Gradbene dosežke cesarja Justinijana popisuje zgodovinar Prokopij iz Cezareje v svojem panegiriku O zgradbah (Περὶ Κτισμάτων).

¹⁵ Več o tem Leopold Wenger, Die Quellen des römischen Rechts, Wien 1953, str. 562 ss. in Paul Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des Römischen Rechts, Zweite Auflage. Duncker & Humblot, München und Leipzig 1912, str. 365 ss. Gl. tudi

konstitucije *Imperatoriam*, s katero so bile razglašene njegove In-stitucije, se je cesar zavedal, da je za nemoteno in stabilno delova-nje države odločil en dobro delujoč pravni red:

*Cesarsko veličanstvo ne sme biti samo okrašeno z orožjem, temveč mora biti tudi oboroženo z zakoni, tako da lahko v voj-nem in mirnem času pravilno vlada in da rimski cesar ne pride kot zmagovalec le iz bitk s sovražniki, temveč tudi takrat, ko po pravnih poteh izganja krivice zlobnih, ter postane triumfator tako zaradi največje skrbi za pravo kot tudi zavoljo premaga-nih sovražnikov.*¹⁶

Justinijan je svoj zakonodajni projekt zasnoval na treh ravneh. Po eni strani je skušal zbrati najpomembnejše cesarsko pravo v po-sebni zbirki, ki bi nadomestila starejše in nepopolne zbirke cesar-skih konstitucij. Od Hadrijana naprej so namreč cesarji samostoj-no izdajali zakone. Cesarska zakonodaja je tako opredeljevala ves pravni razvoj. Zlasti v dominatu so imeli cesarji popolno zakono-dajno in sodno oblast. Vsaka cesarjeva uradna beseda je imela zato pomen predpisa, na katerega se je bilo mogoče sklicevati. Razliko-vali so med splošnimi zakoni (*leges edictales* oziroma *generales*) in zakoni, ki so se nanašali na konkretne primere (*leges personales* oziroma *speciales*). Poleg tega so cesarji izdajali še odločitve v konkretnih primerih (*rescripta*), ki naj bi od Dioklecijana naprej načelno ne imele splošnega pomena.

Ker je bilo cesarskih predpisov veliko, je bilo pogosto težko ugotoviti, kaj je veljavno pravo. Zato so se že pred Justinijanom pojavile zbirke cesarskega prava. Prvi dve sta bili zasebni zbirki cesarskih konstitucij iz časa Dioklecijana – *Codex Gregorianus* in *Codex Hermogenianus*. Gregorijev Kodeks, ki je bil verjetno objavljen leta 292, je vseboval konstitucije od Hadrijana do Dio-klecijana. Hermogenijanov Kodeks, ki je bil izdan nekaj let kasne-je verjetno le kot dopolnitev Gregorijevega, pa je v prvotni obliki vseboval samo Dioklecijanove konstitucije, izdane v letih 293 in

Tony Honoré, *Tribonian*, Duckworth, London 1978, str. 1 ss, ki pa je do Justinijanovih prizadevanj verjetno preveč kritičen.

¹⁶ Uvodna konstitucija *Imperatoriam* pr.

294. Kasneje so ga izdali še nekajkrat in vanj vključili poznejše konstitucije, ki so veljale v zahodni polovici cesarstva.¹⁷

Cesar Teodozij II. je leta 429 sprožil široko zasnovan zakonodajni projekt, s katerim je hotel zbrati splošne cesarske konstitucije (*leges generales*) od Konstantina naprej, nato pa iz cesarskih konstitucij in iz spisov klasičnih pravnikov pripraviti obsežen priročnik za prakso.¹⁸ Načrt ni uspel in komisija ni uspela dokončati začetega dela. Zato je cesar imenoval novo komisijo, ki je v dveh letih pripravila zbirko veljavnega cesarskega prava. Teodozijev Kodeks je vseboval cesarske konstitucije od Konstantina do Teodozija, tj. od leta 313 do 437. V vzhodni polovici cesarstva je stopil v veljavo leta 438, v zahodni pa leto dni kasneje, tako da je za celotno cesarstvo začel veljati leta 439. Po Zakoniku XII plošč je bila to prva uradna zbirka veljavnega prava. Teodozijev Kodeks je bil razdeljen na 16 knjig, te pa na naslove. Cesarske konstitucije, ki so bile sprejete po njegovi objavi, so bile zbrane v posebni zbirki postteodozijanskih novel (*Novellae Posttheodosianae*). Ta zbirka je obsegala konstitucije, izdane v letih od 438 do 468.¹⁹

Tudi Justinijan je svoje veliko zakonodajno delo začel z zbirko veljavnega cesarskega prava, ki je bilo zajeto v njegovem, leta 529 objavljenem Kodeksu (*Codex Iustinianus*). V Justinijanovem Kodeksu so bile zbrane cesarske konstitucije od Hadrijana do Justinijana. Zaradi obsežnih reform, ki jih je cesar izvedel z novi-

¹⁷ Krščanski pesnik iz 5. stoletja Coelius Sedulius govori v posvetitvi svoje velikonočne pesmi (*Carmen paschale*) »svetemu in najblaženejšemu očetu Macedoniju« o treh izdajah Hermogenijanovega kodeksa. Več o obeh kodeksih Paul Krüger, *Geschichte*, str. 316 ss. Kratek prikaz daje tudi Wolfgang Kunkel/Martin Shermaier, *Römische Rechtsgeschichte*, 14. durchgesehene Auflage, Böhlau, Köln Weimar Wien 2005, str. 203.

¹⁸ Theod. et Valent. C. Th. I, 1, 5: ... *Ex his autem tribus codicibus, et per singulos titulos cohaerentibus prudentium tractatibus et responsis, eorundem opera, qui tertium ordinabunt, noster erit alius, qui nullum errorem, nullas patietur ambages, qui nostro nomine nuncupatus sequenda omnibus vitandaque monstrabit.* (Iz teh treh kodeksov in iz razprav ter odgovorov pravnih znanstvenikov, ki bodo dodani posameznim naslovom, bo s pomočjo tistih, ki bodo uredili tretji kodeks, izdelan še drug naš kodeks, ki ne bo dopuščal nobene napake ali nejasnosti. Imenovan bo po nas in bo vsem kazal, čemu je treba slediti in čemu se izogibati.) Podrobno o tem Paul Krüger, *Geschichte*, str. 324 ss.

¹⁹ Ohranjena je le zbirka postteodozijanskih novel zahodne polovice cesarstva, ker je zbirko zakonov vzhodne polovice skupaj s tremi kodeksi razveljavil Justinijanov Kodeks.

mi konstitucijami, je Justinijan pet let kasneje izdal novo zbirko cesarskega prava, ki je nadomestila prvi kodeks. Ta, t. i. Kodeks ponovnega branja (*Codex repetitae praelectionis*) je bil razglašen 16. novembra 534 z uvodno konstitucijo *Cordi*. Novi kodeks, ki je bil razdeljen na dvanajst knjig, ni samo dopolnil starega s konstitucijami, ki so bile izdane med letoma 529 in 534, marveč je bila temeljito spremenjena njegova celotna zasnova.

Druga raven Justinijanovega zakonodajnega projekta je bila zbirka pravniškega prava. Justinijan oziroma njegov pravni svetovalec in tehnični vodja celotnega projekta Tribonijan²⁰ sta se zavedala, da so glavni dosežki rimskega prava zajeti v spisih rimskih pravnikov. Rimski predklasični in klasični pravniki so razvili svojevrstno pravniško literaturo, ki ji v antiki ni bilo para. Razpravljali so o razlagi konkretnih zakonov in pretorskega edikta, predvsem pa o rešitvi resničnih in tudi za namen razprave skonstruiranih pravnih problemov. V stoletjih njihovega delovanja se je nabrala ogromna količina tovrstne literature. Justinijan je imenoval posebno komisijo pod Tribonijanovim vodstvom, da je iz množice pravniških spisov izbrala najpomembnejše in najbolj aktualne ter jih izdala v posebni zbirki. Zbirka, ki je obsegala petdeset knjig, je bila razglašena z uvodno konstitucijo *Tanta* 16. decembra 533 pod imenom *Digeste* oziroma *Pandekte* (*Digesta seu Pandectae*).

Tretja raven Justinijanove zakonodajne reforme je bila izdaja pravnega učbenika za začetnike, ki bi bil hkrati tudi priročnik za praktike. Justinijan je vedel, da sta kakovostna raven zakonov in

²⁰ Razen njegove kariere v funkciji vodje Justinijanovega zakonodajnega projekta vemo o Tribonijanu le malo. Iz dejstva, da je bil leta 529 kvestor, je mogoče sklepati, da je bil rojen pred letom 500. Doma naj bi bil iz Pamfilije na jugu današnje Turčije. Ni znano, ali je bil doma iz grško ali latinsko govoreče družine. Primerjava med latinskim in grškim besedilom uvodne konstitucije *Tanta* oziroma Δέδοξεv naj bi po mnenju nekaterih kazala na to, da je bila njegova latinščina bogatejša od grščine. Po Prokopijevi navedbi (Justinijanove vojne 1, 24, 16) je bil Tribonijan izredno izobražen. Iz njegovega poglobljenega poznavanja rimskega klasičnega prava je mogoče sklepati, da je študiral v Berytu, tamkajšnja pravna šola pa je v antiki veljala za najboljšo. O Tribonijanovi osebnosti ne vemo veliko. Prokopij (Justinijanove vojne 1, 25, 2) navaja, da je bil uglajen in prijeten in da je ostajal zaradi njegove izjemne izobraženosti prikrit njegov patološki pohlep po denarju. Več o Tribonijanu in njegovem delu gl. T. Honoré, *Tribonian*, zlasti str. 40 ss.

delovanja pravnega reda v veki meri odvisni od kakovosti pravnikov, ki jih pripravljajo in skrbijo za njihovo uresničevanje. Predpisi zaživijo šele s svojo razlago in uporabo. Do polnega izraza bodo prišli, če jih bodo razlagali široko izobraženi pravniki, ki bodo hkrati odločno zastopali temeljne pravne vrednote. Pomena dobrih pravnikov za delovanje pravnega reda so se zavedali že rimski klasiki. Tako je veliki rimski pravnik Pomponij zapisal:

Potem ko smo se seznanili z začetkom in razvojem prava, je primerno, da spoznamo imena in izvor magistratov, kajti pravo, kot smo pojasnili, učinkuje s pomočjo tistih, ki so pristojni za pravosodje. Kaj namreč koristi, da v skupnosti obstaja pravo, če ni nikogar, ki bi ga obvladal? Potem bomo spregovorili o vrstnem redu pravnih strokovnjakov, kajti pravo ne more obstati, če ni pravnih strokovnjakov, s pomočjo katerih se lahko iz dneva v dan izboljšuje.²¹

Zato je Justinijan vzporedno s pripravo svoje kodifikacije izpeljal tudi pomembno prenovu pravnega študija. V izdaji Institucij kot sodobnega pravnega učbenika za začetnike je videl ključni pogoj za uspeh te reforme. Institucije naj bi, kot ugotavlja v eni od treh uvodnih konstitucij k Digestam, zagotavljale temeljno pravno znanje, ki bi ga bilo mogoče postopno nadgraditi s poglobljenejšim razumevanjem snovi, zajete v Kodeksu in Digestah:

Zato zapovedujemo, da se vse ravna po teh dveh zakonikih, enem, ki vsebuje cesarske konstitucije, in drugem, v katerem bo razloženo pravniško pravo ter vključeno v prihodnji zakonik. Morda bomo uzakonili še kaj drugega, kar bo imelo vlogo učbenika za začetnika, tako da se bo lahko neveščiči duh študenta, nahranjen s preprostimi nauki, prebil do spoznanja višje znanosti.²²

²¹ Pomp. D. 1. 2. 2. 13. V Rimu pravni strokovnjak oziroma znanstvenik (*iuris peritus*) ni bil pravni teoretik, saj pravne teorije še niso poznali, temveč pravnik, ki je obvladal pravno metodo in je znal uspešno reševati pravne probleme ter jih umeščati v širši pravni kontekst.

²² Uvodna konstitucija *Deo auctore* § 11.

Domini nostri Iustiniani perpetuo Augusti

INSTITUTIONUM SIVE ELEMENTORUM

compositorum per Tribonianum virum excelsum magistrum et ex quaestore sacri palatii iurisque doctissimum et Theophilum virum magnificum iuris peritum et antecessorem huius almae urbis et Dorotheum virum magnificum quaestorium iuris peritum et antecessorem Berytensium inclitae civitatis

LIBER PRIMUS

1.

De iustitia et iure

pr. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens.

1. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

2. His generaliter cognitis et incipientibus nobis exponere iura populi Romani ita maxime videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. alioquin si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum aut desertorem studiorum efficiemus aut cum magno labore eius, saepe etiam cum diffidentia, quae plerumque iuvenes avertit, serius ad id perducamus, ad quod leniore via ductus sine magno labore et sine ulla diffidentia maturius perducipotuisset.

3. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.

4. Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. dicendum est igitur de iure privato, quod est tripartitum: collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

Našega Gospoda in vedno prevzvišenega Justinijana

INSTITUCIJE ALI ZAČETNI NAUKI,

ki so jih sestavili prevzvišeni Tribonijan, načelnik in bivši pravosodni minister ter največji poznavalec prava, sijajni Teofil, učeni pravnik in profesor prava v tem blagoslova polnem mestu, ter sijajni Dorotej, bivši kvestor, učeni pravnik in profesor prava v znamenitem mestu Bejrutu

PRVA KNJIGA

I.

O pravičnosti in pravu

pr. Pravičnost je stanovitna in trajna volja dati vsakomur svoje (tj. kar mu pripada).

1. Pravna znanost je poznavanje božanskih in človeških stvari, védenje o pravičnem in krivičnem.

2. Ko smo to splošno spoznali, začenjamo razlagati rimsko pravo, ki ga je, kot se zdi, najbolj primerno učiti, če se posamezna vprašanja najprej podajo v lahki in preprosti obliki, nato pa se razložijo zelo skrbno in natančno. Sicer bi se, če bi takoj na začetku še neveščega in krhkega študenta obremenili z množino in raznolikostjo snovi, zgodila ena od dveh možnosti: ali bomo dosegli, da bo študij opustil, ali pa ga bomo z velikim naporom, pogosto tudi z nezaupanjem vase, ki mladim pogosto jemlje pogum, mnogo kasneje pripeljali do tam, kamor bi ga bilo mogoče, če bi ga vodili po lažji poti, pripeljati prej in brez velikega napora ter dvoma vase.

3. Zapovedi prava so naslednje: pošteno živeti, drugega ne prizadeti, vsakomur dati svoje.

4. Ta (tj. pravni) študij ima dva dela: javno in zasebno. Javno pravo je tisto, ki se nanaša na pravno ureditev rimske države, zasebno (pravo pa tisto), ki se tiče koristi posameznika. Spregovorimo torej o zasebnem pravu, ki je tridelno: sestavljajo ga namreč pravila naravnega prava, prava narodov ali civilnega prava.

2.

De iure naturali et gentium et civili

pr. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quae in caelo, quae in terra, quae in mari nascuntur. hinc descendit maris atque feminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio et educatio: videmus etenim cetera quoque animalia istius iuris peritia censi.

1. Ius autem civile vel gentium ita dividitur: omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. quae singula qualia sunt, suis locis proponemus.

2. Sed ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit. sic enim et ius, quo populus Romanus utitur, ius civile Romanorum appellamus: vel ius Quiritium, quo Quirites utuntur: Romani enim a Quirino Quirites appellantur. sed quotiens non addimus, cuius sit civitatis, nostrum ius significamus: sicuti cum poetam dicimus nec addimus nomen, subauditur apud Graecos egregius Homerus, apud nos Vergilius. ius autem gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente et humanis necessitatibus gentes humanae quaedam sibi constituerunt: bella etenim orta sunt et captivitates secutae et servitutes, quae sunt iuri naturali contrariae. iure enim naturali ab initio omnes homines liberi nascebantur. ex hoc iure gentium et omnes paene contractus introducti sunt, ut emptio venditio, locatio conductio, societas, depositum, mutuum et alii innumerabiles.

2.

O naravnem pravu, pravu narodov in civilnem pravu

pr. Naravno je pravo, s katerim je narava seznanila vsa živa bitja. To pravo namreč ni lastno samo človeškemu rodu, temveč vsem živim bitjem, ki se rodijo na nebu, na zemlji ali v morju. Iz njega izvira zveza moškega in ženske, ki jo imenujemo zakonska zveza, iz njega rojevanje in vzgoja otrok. Vidimo namreč, da je mogoče tudi za druga živa bitja šteti, da to pravo poznajo.

1. Civilno pravo ali pravo narodov pa se deli tako: vsa ljudstva, ki se ravna po zakonih in običajih, uporabljajo delno lastno pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem. Pravo, ki si ga je zase oblikovalo vsako ljudstvo, je namreč pravo, ki je lastno tej državi in se imenuje pravo državljanov (*ius civile*), kot tako rekoč lastno pravo te države. (Pravo), ki ga je med vsemi ljudmi izoblikoval naravni razum in ga vsi rodovi upoštevajo na enak način, pa se imenuje pravo narodov (*ius gentium*), ker uporabljajo to pravo tako rekoč vsa ljudstva. Rimsko ljudstvo potemtakem uporablja delno svoje pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem. Kakšna so posamezna določila, bomo razložili na ustreznih mestih.

2. Civilno pravo se poimenuje po vsakokratni državi, recimo Atencev. Če namreč hoče kdo Solonove ali Drakonove zakone poimenovati civilno pravo (*ius civile*) Atencev, se ne moti. Tako namreč tudi pravo, ki ga uporablja rimsko ljudstvo, imenujemo civilno pravo (*ius civile*) Rimljanov oziroma kviritsko pravo, ker ga uporabljajo Kviriti. Rimljani se namreč po Kvirinu imenujejo Kviriti. Kadar pa ne dodamo, od katere države je (pravo), imamo v mislih naše pravo. Tako, kot če rečemo samo pesnik in ne navedemo imena, se razume (da gre za najbolj) znamenitega, pri Grkih Homerja, pri nas Virgilija. Pravo narodov pa je skupno vsemu človeškemu rodu. Zaradi potreb prakse in človeških nuj so si človeški rodovi izoblikovali nekatera pravila. Izbruhnile pa so vojne in sledila so ujetništva ter sužnosti, ki so naravnemu pravu nasprotni. Po naravnem pravu so se namreč vsi ljudje na začetku rojevali svobodni. Na temelju tega prava narodov pa so bile uvedene tudi skoraj vse pogodbe, kot kupna in prodajna, najemna, zakupna, delovna in

3. Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι οἱ δὲ ἄγραφοι. scriptum ius est lex, plebi scita, senatus consulta, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentium.

4. Lex est, quod populus Romanus senatore magistratu interrogante, veluti consule, constituebat. plebi scitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti tribuno, constituebat. plebs autem a populo eo differt, quo species a genere: nam appellatione populi universi cives significantur connumeratis etiam patriciis et senatoribus: plebis autem appellatione sine patriciis et senatoribus ceteri cives significantur. sed et plebi scita lege Hortensia lata non minus valere quam leges coeperunt.

5. Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit. nam cum auctus est populus Romanus in eum modum, ut difficile sit in unum eum convocare legis sancienda causa, aequum visum est senatum vice populi consuli.

6. Sed et quod principi placuit, legis habet vigorem, cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. quodcumque igitur imperator per epistulam constituit vel cognoscens decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat: haec sunt, quae constitutiones appellantur. plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult: nam quod alicui ob merita indulsit, vel si cui poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur. aliae autem, cum generales sunt, omnes procul dubio tenent.

7. Praetorum quoque edicta non modicam iuris optinent auctoritatem. haec etiam ius honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. proponebant et aediles curules edictum de quibusdam casibus, quod edictum iuris honorarii portio est.

delovršna, družbena, shranjevalna pogodba, naročilo in še brezštevne druge.

3. Naše pravo obstaja kot zapisano ali nezapisano, kot pri Grkih: zakoni so zapisani ali nezapisani. Zapisano pravo so zakoni, plebisciti, senatovi sklepi, cesarski zakoni, edikti magistratov in odgovori učenih pravnikov.

4. Zakon je, kar je sklenilo rimsko ljudstvo na predlog (dobesedno: vprašanje) senatorja – magistrata, recimo konzula. Plebiscit je, kar je sklenilo ljudstvo na predlog (dobesedno: vprašanje) plebejskega magistrata, recimo ljudskega tribuna. Plebs pa se od ljudstva razlikuje enako kot species od genusa. Oznaka ljudstvo pomeni celotno skupnost državljanov, všteti patricije in senatorje. Z imenom plebs pa se označujejo ostali državljani, brez patricijev in senatorjev. Toda od sprejema zakona *lex Hortensia*⁶ nimajo plebisciti nič manjše veljave kot zakoni.

5. Senat sklep je, kar ukaže in sklene senat. Ko se je namreč rimsko ljudstvo tako pomnožilo, da ga je bilo težko sklicati zaradi sprejemanja zakonov, se je zdelo primerno, da namesto ljudstva sklepa senat.

6. Vendar pa ima moč zakona tudi tisto, kar sklene princeps, ker je ljudstvo s »kraljevskim« zakonom, ki je bil sprejet v zvezi z njegovo oblastjo, nanj preneslo vso svojo moč in oblast. Velja namreč, da je zakon vse, kar je cesar določil s pismom, odločil na temelju sodnega postopka ali zapovedal z ediktom. In to imenujemo konstitucije. Seveda so med njimi nekatere osebne, ki se za podobne primere ne uporabljajo, ker tega princeps noče. Če je namreč nekomu nekaj naklonil zaradi njegovih zaslug, ali je nekoga kaznoval, ali je nekomu pomagal, ne da bi to imelo precedenčne učinke, so učinki omejeni na to osebo. Drugi cesarski zakoni, ki so splošni, pa brez vsakega dvoma zavezujejo vse.

7. Tudi edikti pretorjev imajo nemajhno pravno veljavo. Navadno jih imenujemo tudi *ius honorarium* (dobesedno: častno pravo),

⁶ Zakon *lex Hortensia* je bil sprejet leta 287 pr. Kr. Več o tem zakonu M. Elster, Die Gesetze der mittleren römischen Republik. Text und Kommentar. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2003, str. 121 in nasl.